

JOOST SICKING

⌘

'Het is niet zo', dat moest je eigenlijk schrijven op de titelpagina van ieder boek, je moest het beïtelen aan de gevel van iedere school en vooral van elke academie, je moest het in vlammende letters aanbrengeven boven de ingang van iedere kerk en nog eens aan ieder altaar, je moest geen voordracht houden zonder deze woorden als waarschuwing vooraf en als correctie daarna.

'Denk erom, het is niet zo', dat moest het eerste artikel zijn van ieder politiek program, het moest prijken aan de kop van iedere krant, in de vergaderzalen van ieder parlement en iedere vereniging. Daarmee moest ieder wetboek beginnen en ieder vonnis. 'Het is niet zo', dat moest het leidende motief zijn van iedere wetenschap, iedere kunst en elk opvoedingsstelsel en van iedereen die zich daarmee bezighoudt. 'Het is niet zo, het is niet zo', dat is het beginsel van alle wijsheid.

'Waar of niet?' vroeg Salomon aan Zeitscheck.

'Ik kan alleen maar zeggen: het is niet zo,' antwoordde deze.

Abel J. Herzberg, Drie rode rozen

Verantwoording

Het overlijden van Joost Sicking op 15 januari 1986 kwam als een schok. Hij was pas 53 jaar oud en bruisend van activiteit.

In midden-Brabant was hij al sinds het begin van de jaren zestig zeker geen onbekende, maar de waardering in brede kring was nog niet tot stand gekomen. Kort na zijn vroegtijdige dood leefde de belangstelling voor zijn werk op. Nu hij zelf geen toelichting en commentaar meer kan leveren, staan wij voor de taak zijn omvangrijke oeuvre te inventariseren, te situeren en te verklaren. Wat op de volgende pagina's over persoon en werk van Joost Sicking te lezen staat is geen objectieve studie. Ik ben geen kunsthistoricus, geen autoriteit. Een zeer groot deel van wat in de loop van de tijd onder Sickings handen vandaan gekomen is, heb ik zelfs nog nooit gezien.

Halverwege de jaren zeventig maakte ik pas kennis met zijn werk, en kort daarna ook

met hemzelf. Vanaf het begin was ik geboeid door persoon én werk. Debatteren met hem was altijd een genoegen: hij had een brede visie, en was eigenwijs genoeg om nooit saai te zijn. Gesprekken gingen zelden alleen over zijn werk. Meestal ging het over veel méér, al was in alles het werk aanleiding, illustratie en décor tegelijkertijd. Veel van wat ik over Joost Sicking meen te weten, heb ik in zijn werk gelezen, vaak met grenzeloos plezier.

Ik ben grote dank verschuldigd aan zijn gezin, dat mij met onvermoeibaar enthousiasme gesteund heeft in mijn werk, mij voorzien heeft van een schat aan informatie, en waar ik altijd hartelijk ontvangen werd. Ook ben ik dank verschuldigd aan zijn vriend Hans van Zummeren, die mij waardevolle aanvullende informatie kon verschaffen.

Chris Bergman

De vroege jaren

Al heel jong wist Joost Sicking dat hij kunstenaar wilde worden. Zijn bewondering voor vader Henri Sicking, virtuoos tekenaar/schilder en docent, later directeur van de Tilburgse Academie, zal daar niet vreemd aan geweest zijn. Hij kreeg een gedegen opleiding: eerst de akte L.O.-tekenen, dan de Tilburgse Academie, vervolgens het Sint Lucas-Instituut te Gent, het Nationaal Hoger Instituut in Antwerpen en een studiereis naar Italië.

Zesentwintig is hij, wanneer die opleiding voltooid is. Hij voorziet in zijn onderhoud door anderhalve dag per week les te geven en met nu en dan een opdracht in de religieuze sfeer. Zijn grootste hartstocht betreft evenwel zijn vrije werk.

Aanvankelijk staat zijn werk nog sterk onder invloed van Vlaamse expressionisten als Gustave De Smet en Permeke: het donkere palet, de emotionele penseelvoering, terwijl de voorstelling toch dicht bij de realiteit blijft. De exposities zijn schaars in deze beginperiode. In het najaar van 1962 is er in Antwerpen een tentoonstelling van Joost Sicking en zijn vriend Hans van Zummeren. Sicking toont een serie schetsen die hij ruim een jaar eerder had gemaakt aan het sterfbed van zijn vader. De recensent maakt een opmerkelijke observatie over de verhouding tussen vorm en inhoud bij Sicking:

'Er is iets mee, dat heenreikt over de artistieke regionen. Wie met aandacht de schetsen bekijkt, zal merken, dat op zeker ogenblik het verschijnsel doodgaan boeiender en aangrijpender blijkt dan het verschijnsel tekenen, en dat buiten de persoonlijke leefhouding van de kunstenaar om de figuur van de stervende zich in de aandacht dringt. Het wordt dan moeilijker daar wat over te zeggen, het afstand nemen van het onderwerp lukt gewoon niet. Misschien ligt dat aan de kunstenaar? In elk geval zijn de tekeningen aangrijpend, en dus sprekend genoeg om dat allemaal te suggereren.'

Het lijkt erop, dat een zo grote openhartigheid, een zo rigoureuus afwijzen van het 'l'art

pour l'art', in het geheel niet op prijs gesteld werd, zoals we ook kunnen lezen in een interview in de Nieuwe Tilburgse Courant van 9 november 1963. Impliciet krijgt Sicking daar het verwijt naar zijn hoofd dat hij met zijn gevoelens te koop loopt, en vooral wordt gesuggereerd, dat figuratief werken toch eigenlijk uit de mode is.

Het kan Sicking niet deren. Hij blijft trouw aan zijn onderwerpen, die hij aan zijn directe omgeving ontleent. Langzaamaan wordt het dan duidelijk dat men niet om Sicking heen kan. De kracht waarmee hij zijn overtuiging visualiseert wordt steeds onontkoombaarder.

'Aan een naturalistisch schilderen gelooft hij niet. Een onverbiddelijk en noodzakelijk deformerende van de vorm in al zijn consequentie is er het gevolg van. Wat valt daarbij sterk op? Dat is op de eerste plaats zijn aandacht voor de tekening en de ondergeschikte rol die de kleur speelt in zijn werk. Zijn dynamiek helt over naar extase. Het groteske in de tekening, zijn driftige nerveuze penseelvoering, zijn zelfexpressie en ontmaskering; kortom heel dat scala van spanningen trekt zijn sporen in de strijd die op het doek aan de gang is. Natuurlijk is er dan van esthetica geen sprake noch van charme.' (Jan van Griensven, Het Nieuwsblad van het Zuiden, 13-2-1965)

De toon is gezet. Hoewel er soms nog sprake is van irritatie bij het zien van deze indringende werken, steeds meer beschouwers worden gevangen door de onweerstaanbare intensiteit van het werk.

Kunstenaar en samenleving

Ondertussen had Joost Sicking niet als een kluizenaar geleefd. Hij gaf zijn lessen, hij was actief op sociaal terrein. In 1959 was hij samen met Van Zummeren voorloper in de hulpactie voor Algerijnse vluchtelingenkinderen, die toen in Tilburg georganiseerd werd. Wat hem vooral aan het hart ging, was de positie van de kunstenaar.

In 1961, bij de opening van de 'Brabantse Biennale' in het Eindhovense Van Abbemuseum, grepen Sicking en Van Zummeren hun kans om met een ludieke actie te protesteren tegen het kunstbeleid in het algemeen en de selectie van de betreffende biennale in het bijzonder. Een jaar later komen beide kunstenaars met een manifest waarin het expositiebeleid in de gemeente Tilburg onder de loupe genomen wordt en in datzelfde jaar organiseren ze een tegen-expositie bij de tentoonstelling van Brabantse kunstenaars in Antwerpen, waarvoor de selectie gedaan was door de Stichting voor Brabantse Kunst en Edelambacht.

Of het nu aan deze acties lag of niet, feit is dat Sicking in de volgende jaren met regelmaat exposeert, en de K.R.O. besteedt zelfs met een TV-film aandacht aan zijn werk. Nog één keer gooit hij de kont tegen de krib, in 1970, ditmaal als mede-auteur van een zwartboek dat de verzamelde Tilburgse kunstenaars samenstellen over het gemeentelijke beeldende kunstbeleid. Een aantal aanbevelingen daaruit wordt jaren later door de gemeente overgenomen.

Sicking's bemoeienissen met het kunst-maatschappelijke leven werden vervolgens

minder controversieel. Hij nam zitting in de programma-commissie van het Cultureel Centrum Tilburg en werd lid van de selectiecommissie van de Kunstuitleen. Van daaruit wilde hij nu een bijdrage leveren aan verbetering van de positie van de kunstenaar. Vanaf 1967 gaf hij met groot enthousiasme avondcursussen aan amateurs in De Beeldenaar in Breda. Zijn lust tot speels experimenteren kon hij daar ten volle botvieren.

Experimenten

Sicking wilde zijn cursisten van De Beeldenaar bekend maken met meerdere richtingen in de beeldende kunst, en vooral was hij erop uit om starre denkbeelden en vooroordelen te doorbreken. Zijn sterkste wapen was daarbij de vrolijkheid. Kunst was, zo leerde hij zijn pupillen, helemaal niet zo dodelijk ernstig; je kunt er plezier aan beleven. Zo vermomde hij nu eens, met een enorme bloemenweelde, zijn naaktmodel als een barokke nymf, dan weer overgoot hij haar met inkt, die strepen trok over het lichaam en aldus de vormen accentueerde. Befaamd waren de jaarlijkse thema-avonden waarop lustig gestoeid werd met elementen uit het surrealisme, pop-art en dadaïsme. Ook in zijn eigen werk schuwde hij het experiment niet, om tweeërlei reden: in de eerste plaats was hij realist genoeg om te beseffen dat absolute perfectie een utopie is, maar hij streefde er wél naar om die perfectie zo dicht mogelijk te benaderen. Daartoe zocht hij steeds naar verbeteringen in zijn werkwijze, naar nieuwe beeldelementen, naar verfijningen in zijn techniek, naar grotere zeggingskracht en helderheid. De tweede, belangrijker reden voor de variaties in zijn oeuvre is gelegen in het feit dat hij er altijd van doordrongen was, dat hij en zijn werk deel uitmaakten van een groter geheel. Hij had er geen enkele behoefte aan zich te isoleren, zich op te sluiten in een ivoren toren waar alleen hij het voor het zeggen zou hebben. Sicking was een man van de dialoog, van de uitwisseling. Hij beschouwde kunst ook als een taal, en was niet van plan om zodanig koeterwaals te gaan spreken dat zijn werk volkomen los zou komen staan van alle andere kunst. Zoals hij ook in het dagelijks leven graag in discussie trad met serieuze gesprekspartners, zo genoot hij ervan om in zijn werk een dialoog aan te gaan met zijn vakbroeders.

Kunst in context

Al heeft het werk van Joost Sicking een zo eigen gezicht dat het door de kunstrecensenten onmiddellijk herkend wordt, toch wordt zijn werk vergeleken met dat van anderen. Het zijn niet de minsten die aangeropen worden als inspiratiebron: Chagall, Picasso, Westerkamp, Bacon, Goya; en Sicking doet er een schepje bovenop door zelf nog Jim Dine en Matthias Grünewald te noemen. Voor Grünewald koesterde Sicking diepe bewondering. Elke vakantiereis greep hij aan om in Colmar het

Isenheimer altaar te bezichtigen. Wanneer Sicking religieuze onderwerpen behandelt, dan is de invloed van Grünewald vrijwel altijd sterk voelbaar.

Picasso bracht hem op het spoor van vraagstukken omtrent ruimtelijkheid in het platte vlak. Joost Sicking verloor begin 1945, toen hij dertien jaar oud was, zijn linkeroog door neerstortend Duits oorlogstuig. Hij sprak er niet veel over, maar zou het onlogisch zijn, te veronderstellen dat hij juist door dit ongeluk een bijzondere belangstelling ontwikkelde voor de weergave van ruimte in het platte vlak? Al vroeg analyseerde hij de ruimteweergave in Picasso's werk.

In de tekeningen en schilderijen waar de zo bedrieglijk kinderlijke stijl voor de oppervlakkige beschouwer de virtuoos-beeldende kracht van Sicking maskeert, duikt een erfenis van Paul Klee op.

Sicking's werk is niet los te zien van de context waarin het ontstond. Dat geldt behalve voor de artistieke context, ook nog op een andere manier: hij werkte met teksten in zijn schilderijen en tekeningen. Voor het eerst duiken ze op in zijn vroege, op krantenpapier geschilderde werken. In 1965 is hij daarmee begonnen, naar verluidt bij toeval nadat hij een snel schetsje op een toevallig in de buurt liggende krant had gemaakt. Het resultaat beviel hem en hij ging de mogelijkheden uitbuiten.

Of het wel zo toevallig is geweest, kan gerust betwijfeld worden. Het gebruik van teksten, van krantenpapier en dergelijke, was immers ook toen al niet nieuw: Picasso, Braque, George Grosz en Kurt Schwitters maakten al eerder gebruik van teksten en tekens en Sicking kende zijn klassieken heus wel.

'De krant als actualiteitsverschijnsel krijgt onder zijn handen een nieuwe, cryptische werkelijkheidswaarde. Het met dagelijkse kost van feiten, meningen en boodschappen bedrukt papier wordt als mysterieus, grijs scherm een ander uitdrukkingmiddel, verward in de vervreemding van zijn oorspronkelijke functie.'
(Domien van Gent)

Zeker, maar er zit meer achter. Deze krantenpagina's met hun berichten van alledag zijn de weerspiegeling van de werkelijkheid waarin Sicking zijn werk wil plaatsen, de context van zijn schilderschap. De inhoud van de teksten doet niet terzake, de werkelijkheid is tóch anders dan de kranten doen vermoeden (... 'Het is niet zo, het is niet zo'...), maar deze achtergrond van menselijke activiteit is voor de schilder onlosmakelijk verbonden met zijn verbeeldingen, die immers ook teruggrijpen op het dagelijkse leven. Bovendien vormen deze bedrukte pagina's een beeldend gegeven op zichzelf, en het is juist dit laatste gegeven dat die Sicking het meest boeit. Zijn zelfgeschreven teksten, aanvankelijk priegelhandschrift dat zich samenvoegt tot vlakken, later ook autonome tekens, worden opgenomen als volwaardig element van de compositie, en ze brengen op een vreemde gecompliceerde wijze nog steeds het contact tot stand tussen de buiten- en de binnenwereld. Letters, maar ook cijfers worden door Sicking van hun directe betekenis ontdaan en krijgen als beeld een nieuwe lading. Daardoor dwingt Sicking de beschouwer tot een nieuwe waardering van de werkelijkheid: $3+3=7$. Tegenover de rekensom zet hij het beeld. 'Het is niet zo, het is werkelijk niet zo...' wil hij zeggen. Zijn argumentatie is even verwarrend als onweerlegbaar, want prachtig zijn de composities; onweerstaanbaar dartelen de tekens mee in het kleurrijke beeld.

Fractionele beelden

Veel kunstwerken, en zeker die van Joost Sicking, verwijzen zowel naar zichzelf als naar iets anders, iets daarbuiten, de werkelijkheid of de ideeënwereld. Juist Sicking was sterk naar buiten gericht, hij wilde niet alleen zijn eigen dagelijkse werkelijkheid als inspiratiebron gebruiken, hij wilde daaraan ook niet voorbijgaan, maar ook het grotere, het bredere reilen en zeilen van de mens bracht hij in zijn werk tot uitdrukking. 'Sex, religie en macht', moet hij in 1981 gezegd hebben toen men hem vroeg waar zijn schilderijen over gingen. Deze universele trits uit te drukken in een beeldende taal die aansluit bij de traditie van de kunst, dat was zijn streven. Let wel, hij was geen sexfanaat, geen religieus gedrevene, geen machtswellusteling.

Zijn waarneming vertelde hem dat deze drijfveren voor een belangrijk deel het aanschijn van de werkelijkheid bepalen, al is het dan vaak nog zo versluierd. Bovendien was hij er niet op uit om iets te ontmaskeren, om bijvoorbeeld het 'ware gelaat' van de mens zichtbaar te maken. Wat hij om zich heen zag is hetzelfde als wij allen om ons heen zien, last van spoken had hij allerminst. Integendeel, hij was in staat om de schoonheid, de charme en de humor van het bestaan in beeld te brengen.

De methoden die hij daarvoor toepaste, groeiden geleidelijk naar hun vervolmaking. Aanvankelijk, onder invloed van het Vlaams expressionisme, was hij maar zelden in staat om de zon in zijn werk te laten doordringen, maar dat duurde niet lang. Al snel, zeker na zijn huwelijk en na de geboorte van zijn eerste kind, vond hij de middelen om zijn veelomvattende en desondanks optimistische visie uit te drukken.

Een schilderij uit 1980 is getiteld 'fractionele beelden'. Niet 'fragmentarisch' dus, maar 'slechts in een breuk uit te drukken'. Het is een doek waarin meerdere beelden en verbeeldingswijzen samengebracht zijn, waarin de bloemrijkheid van Sicking's taal ten volle tot uitdrukking komt. Dit zijn inderdaad geen fragmenten, maar fracties waaruit de oorspronkelijke grootheden te herleiden zijn, mits de deler bekend is. En die is inmiddels bekend: de volheid van het bestaan vermenigvuldigd met de taalrijkdom van de moderne kunst.

In de laatste jaren heeft Joost Sicking nog een flink aantal werken geproduceerd waaruit zijn idioom rechtstreeks af te lezen valt: zijn Kleurencirkels, Vazen en Kubussen. Het zijn haast taalkundige analyses in dichtvorm. Didactiek en demonstratie tegelijkertijd. Het is alsof hij in deze werken demonstreert een volledig eigen werkwijze ontwikkeld te hebben zonder de banden met de kunst en de werkelijkheid te hebben verbroken, alsof hij zich voegt tussen de kunstenaars die hij bewondert: 'zie, dit is mijn taal.'

Uit het hele oeuvre van Joost Sicking spreekt bezetenheid: steeds zien we in het werk het streven naar contact, op niveau gehouden door zijn virtuoze taalbeheersing. Sicking is een getuige van zijn tijd. Hij spreekt mee in het koor van de stemhebbenden.